

nélkülözök az átható életbölcseletet, létfilozófiát, ha elejt egy-egy ilyen gondolatot, nem hagyja kibontakozni, maga a negligálja. A kötet együttese talán éppen ezért kelt olyan hatást, hogy képes e megfordított értékrend által relativizálni mindazt, ami más felfogásban fontos, magasztos vagy tragikus lehetne.

Gere István mintha a siker fonákjára lenne kíváncsi, mit visel el az érdeklődés, az ízlés szűkebb és szélesebb skálája. Türelmep próbáló találkozásra invitál, ha valaki tetszése szerint kiválasztja a szerinte legjobbnak tartható elbeszéléseket, önmagára is mutat egyben. Ezt a visszaigazoló variációsort állíthatnánk fel, ha tartalmi, kifejezésbeli technikáját, finomságait tekintve kiemelnénk a *Két születésnap, két karácsony, Sziget, a Színház, a Későn, máshol, korán, máskor...*, *Minusz* című novellákat. Ezek közelébe helyezhető a nyersebb kidolgozású *Kimenő, Körjárat, Szoba kiadó, Mit építünk, Apuka?* A stilizált, talán élő előadásra szánt parodisztikus szövegbravúrok (*Életem párja, A cserejézusok eleddig eltitkolt, de megbízható története az első század elejéről*) az egyszerűségtől, a kifinomult természetességtől kerülnek távolabb, s megnövelik a tetszés kockázatát.

Mindezt azért említjük, mert a minőségbeli végletek azt a gondolatot is kínálják, mintha Gere István nem hinne az objektív módon meghatározható tehetség gyakoriságában, s önmagára - szimpatikus szerénységgel és fölénytel kijelölt szerepe szerint - a többféle íráskészséget bizonyító lehetőséget szabta volna.

(*Felsőmagyarországi Kiadó. 1999*)

Vilcsék Béla

ÚJSZENZIBILITÁS FELÉ

Takács Tibor: 101 szonett...

„Ki hajdan annyi szívek kulcsa voltál,/ Szonett, aranykulcs, zárd el szívemet, / erősen, hogy csak rokonom nyithassa” - Babits Mihály *Szonettek* című versének részlete mintegy a mottója lehetne Takács Tibor új kötetének, melynek már a címe árulkodó, személyes vallomás: 101 szonett, ami megment az elmúlástól. Hagyománytörténet és értő, érzékeny hozzáállás igénylése, rejtőzködés és megmutatás együttes vágya, a vers, a költészet műfaji kötelmének, formai fegyelmének tudatos vállalása mint végső menedék, gyógyír, fogódzó a világ, az élet kinja és keserve elviseléséhez, a hittel és reménnyel teli életben maradáshoz.

A szonett műfaját az utóbbi időben néhányan már-már temetni kezdték, a folyóiratok és

antológiák közlései ennek ellenére soha nem látott virágzásáról tanúskodnak. A Magyar Műhely hajdani neves szerkesztője például, a vele készített interjú befejezésekként nekiszegezett kérdésre, miszerint mit szól ahhoz, hogy vannak, akik a megváltozott, technikalizálódott világban valamely új elektronikus műfaj művelése helyett továbbra is szonettel írnak papírra ceruzával, nemes egyszerűséggel csak ennyit válaszolt: „Az az ő bajuk.” (Erdélyi Erzsébet-Nobel Iván: „Szépen írni nagyon könnyű: csúnyán kell írni.” Beszélgetés Nagy Pállal, Magyar Napló, 1996. január.) Napjaink költészeti törekvéseit figyelve ugyanakkor az tapasztalható, hogy a kortársi líra legkülönbözőbb képviselői újra és újra a szonett hagyomány folytatásával, a szonettforma megújításával próbálkoznak. Szonettek születnek hagyományos, petrarcai vagy shakespeare-i, manierista-barokk vagy romantikus modorban éppúgy, mint klasszikus versmérték, rímképlet, strófászerkezet ötvözésével vagy lazításával, a tizennégy sor „megfejezésével” vagy éppen „csonkításával”, zártabbá vagy nyíltabbá tételével, eljutva egészen a minimál vagy konkrét szonett végletekig lecsúszított formájáig. Megjelentek azután a szonettből felépített nagyformák-sorozatokat is: a szonettek közül vagy szonettkoszorúkból összefűzött ciklusok, regények, eposzok, többek között Bertók László, Juhász Ferenc, Orbán Ottó, Petőcz András jóvoltából. Takács Tibor könyve e sorba illeszkedik; fontos, nem kevés tanulsággal szolgáló összeállítás.

Az intonáció rendkívül pontos, térben és időben lokalizált: a kert, a ház képe és az ötvenes évein túl járó, az elmúlás tényével szembeütköző költő(i én) léthelyzete.

Ötvenen túl

A telek kétszáz négyszögöl,
a ház harminckét négyzetméter,
az ég fölöttünk kék tükör
álmok páras igézetével.
Szemközt a Kada csúcsa áll,
azon túl Dunakeszi tükröz,
a szigeten Horány, Surány,
idetartoznak életünkhöz.
És lent Szentendre kövei:
házak, tetők, cserepek, tornyok,
itt próbálom megfejteni
életemet, bogozok, bontok:
magányosan, mély sebeimben
ötvenen túl, halálon innen!

A nyitó versben intonált hangvételre válaszol azután, jó nyolcvan oldalnyi (szonettnyi) távolból a *Meghajolok* zárata: „A test örül, a lélek indul, / kell a kert, nagyon, ötvenen túl!”, vagy még később és még határozottabban a *Kertem vadvirágai* utolsó két sora: „A szorítás szívemről enged, / nem adnám semmiért e kertet.”

Takács Tibor költői világa egyszerű, egynemű és egyközpontú világ, melynek középpontjában egyértelműen a kert, a szentendrei hétvégi ház áll, ahová a köznapok hiábavaló értekezleteiről, de egy-egy londoni, skóciai vagy krétai utazásról is mindig felüldülést, megtisztulást jelent a visszatérés. (Kezdetben egy hétvégére, később évszakra, Trabanttal és Ladával, mindegy mikor és hogyan, csak el, megnyugvást, békét keresve és találva.) Minden e nézőpontból tétéleződik, értelmeződik és értékelendő. Az anya, az apa, a feleség, a költő- vagy írótsársak alakja egyformán a kerttel való viszonyulás szempontjából értékesek és említésre méltóak. Az egyes versek alapvető tematikáját is a kert napi eseményei, tárgyai, élőlényei jelentik. A kiindulópont szinte minden esetben az esemény, tárgy, élőlény megnevezése. A folytatás a felvillantott költői tárgy kibontása, részletezése. A tetőpont e hétköznapiak tetsző tárgyválasztás általánosítása, jelképessé avatása. A frappáns-szentenciaszerű lezárás pedig az összegzés, az összefoglalás.

A szerző a kínálkozó lehetőségek közül nem a megszokott és legkézenfekvőbb petrarcai formát választja. Az az oktáv-szextett szembeállításra, egyetlen és kiélezett tartalmi-gondolati és érzelmi-hangulati fordulatra épített drámaiságával nem megfelelő keret a számára. A kötet mind a százegy verse a shakespeare-i szonett hagyomány többé-kevésbé hűséges követése. (Egy-két kivételtől eltekintve az ötös és / vagy hatodfeles jambusok helyett inkább a francia balladát idéző négyes és / vagy ötödfelés jambusi sorokat alkalmazza, mindvégig őrzi azonban az apró, rejtett fordulatok érzékeltetésére ideális, három négyes soros quantrainból és egy kétsoros coupletből álló szerkezeti felépítést.) Sőt, a könyv egészének megkomponálása is mintha egyetlen nagyívű Shakespeare-szonett kompozíció kísérletét célozná. Az első harmadba a ház és a kert egy-egy kedves tartozékáról, a faragott tölgyfa garnitúráról, cseréptányérokra, az etióp ikonról vagy az elpusztult puliról, röpdős madarakról, augusztusi tücskökről szóló versek kerülnek. A második részben szereplő költeményekben már mindez a szépség, harmónia, idilli panteizmus fokozatosan és szinte észrevétlenül fenyegettség-

ben, veszélyeztetettségben ábrázolódik. A kiültetett karácsonyfa álmában visszavágyik a Bükkig és a Hargitáig, a bokrokat százhusz kilométeres orkán szagattja, a kert immár a gyötrő betegségre szolgáló gyógyszer s az őszi tűzgyújtással is, úgymond „összehordom, mit égetek: / kudarcot s elviselhetetlen / fojtogató emlékeket” (*Füst száll a völgyből*). A harmadik, tetőpontot jelentő fejezetben a kötetnek ez a kettős, hétköznapi-konkrét és áttételes-elégikus vonulata egyetlen átfogó metaforává sűrűsödik. Újlag bizonyítja a Takács Tibor költészetének korábban már felismert kétosztatú és mégis egységes meghatározottságát: „A hétköznapiság költészetbe emelése nem egyszerűen egy stílusdivat átvétele, hanem annak a közlésnek stilisztikai sugalmazása is, hogy Takács örömei a hétköznapiakból erednek, hogy nincs feltétlenül szükség ünnepekre ahhoz, hogy az életet szeresse. Takács igenis, dacosan és tüntetőleg szereti az életet, annak minden jelentéktelennek tűnő, de neki sok örömet szerző eseményével. (...) A kötet két gondolati tartópillére a hétköznapiság, a közénk leszálló csillagokkal és a hétköznapiság a formába rendezettséggel. Talán a költészet egy lehetséges, új útja. Takács mindenestre elindult rajta, elgondolkodtató eredményekkel, újszerű diszcrepanciával létrehozott feszültség szülte esztétikai élményekkel.” (Szepes Erika: *Fent és lent: csillagok és hétköznapiok*, Ezerdév, 1998. augusztus.) Itt, ezen a ponton végképp bizonyossá válik, hogy a kert, a ház egyszerre külső, enyhet és megnyugvást adó valóságosság és belső, félelmet és feszültséget hordozó lelki tájék. Összeségében pedig minden érték, hit és remény végső megtestesítője, veszélyeztetettségének jelképes színtere:

Miképpen ez a kert megőrzi

Miképpen ez a kert megőrzi
a hajló árvalányhajat,
pusztítás nem tud rajta győzni,
kiirthatatlan s megmarad,
kivágod, újra nő, kibomlik,
odébb megy, nincs neki határ,
kerítés, mezsgye, tudja: jó itt,
ide született, ez a táj
az övé, ez a dombtető itt,
ez csak néki rendeltetett
hát megtartja és meg is őrzi,
védi a tetőt, a hegyet!

Mi magyarok, mi szertebomlók,
nem vagyunk-e hozzá hasonlók?

Az ezután következő rövid, valóban coupletszerű, mindössze öt szonettből álló lezárás a jövő bizonytalanságának megfogalmazása. Nem csoda, ha az eddigiekhez képest is feltűnően megszorodnak a kérdő- és felkiáltójelek, a kérdések és kétségek. Egyetlen bizonyosság marad csupán - költő számára mi más maradhatna? -, kiáltás, sűgás, kakukkszó mindegyre ezt közvetíti: „verseim élő levelek” (*Úgy megyek el*). A szonett, a vers, a kötet írodása és létrejötte így válik, a kötetcímnél megfelelően, az egyedüli megtartó erővé, az elmúlástól óvó menedékké.

Takács Tibor könyve hitnek, érzelmeknek, otthon- és hazaszeretnek rég nem tapasztalt szép, költő példája. Az ezredvég sokszor hitehagyottnak és sivárnak érzett világában különösen üdítő és némi biztatást nyújtó olvasmány. Takács Tibor szonettjeinek minden esélyük megvan arra, hogy hasonlóan hit- és érzelmetli olvasói közeledéssel szembesülve, a bevezetőben idézett babitsi óhaját teljesítsék: valóban aranykulccsá váljanak.

(*A CÉH, 1998*)

Szirtes Gábor

EGY KÖLTÉSZET HORIZONTJA

„Ha a költészet próbája a valósággal való szembeállítás, a kritikus próbája mondandójának és a vizsgált anyagnak a szembeállítás” - vallja kritikus ars poeticaként Tüskés Tibor, következetesen tartva magát elveihez írói-kritikusai gyakorlatában is. Kortársakat értékelő írásai, kötetei erről tanuskodnak. Ám nem elégszik meg a mondandó és az elemzendő szöveg szembeállításával, hiszen a jó kritika elengedhetetlen következményének tekinti, hogy az ne csupán a konkrét művet elemezze, hanem helyezze azt egy tágabb összefüggés-rendszerbe is, keresse-kutassa tovább a változás, a fejlődés mozzanatait is a vizsgált életműben. Még azt is fontosnak ítéli, hogy a kritikus ne közelítsen tárgyához semmiféle előítélettel, prekoncepcióval, hanem fogadjon el a művet olyanak, amilyen, „s belülről próbálja megérteni, karakterének szálait felfejteni”.

Érthető következetesség, kiérlelt gondolatiság - a pálya szinte valamennyi állomását és jelentősebb alkotását bejárva - foglalozik írásaiban, amint azt tette a közelmúltban Csorba Győzővel (*Az utolsó évszak. Csorba Győző költészetének ki-teljesedése 1981-1995. Pécs, 1997.*), vagy teszi most az alig két esztendeje elhunyt Fodor Andrásról (*Egy költészet horizontja. Írások Fodor Andrásról.*

Kaposvár, 1999.). Ez utóbbiakat - a könyv Jegyzetének tanúsága szerint - a költő hetvenedik születésnapjára gyűjtötte össze, formálta köteté. Benne két ciklusba rendezetten (A tér és az idő vonzásában, A konkrétság és a fogalmiság szintézise) az a huszonkét írás, amelyekben 1965-től 1997-ig szinte valamennyi új Fodor-kötetről megemlékezett, és amelyek ismeretében az olvasó visszaigazolhatja a szerzői szándékot: valóban kirajzolódik belőlük a költő portréja és az írói pálya íve, alakulása. Még akkor is, ha a naplókötetekről szóló írások hiányoznak is: az érintettség miatt, a bennük való szereplés okán - mondja Tüskés Tibor. Ezért nem olvashatunk méltatást olyan jelentős könyvekről, mint az *Ezer este Fülep Lajossal* vagy a *Hetvenes évek*.

Ennek ellenére néhány pillanatra elidőzhetünk egyrészt azon a szisztematikusan gondos kritikus magatartáson, másrészt azon a tervszerű metodikán, amely a szerzőt jellemzi, melynek eredményeként hosszabb-rövidebb írások alapján képes felvázolni nagyívű pályaképek kontúrjait, ahogyan ez most történik a mindössze 120 oldalas, karcsú kis kötetben. A titok nyitja persze viszonylag egyszerű: egy töről fakadó kritikák gyűjteményéről van szó, a kritikus szemléletének homogenitása itt az egységesítő erő. A nézőpontok, a megközelítésmódok, a következetesen alkalmazott terminológiai apparátusok alapján pedig az olvasó maga is képes a mindenkor befogadó továbblépésre, egyre közelebb férközve a kritikus szellemi önarcképének megismeréséhez is. Mert miközben Tüskés kitartó figyelemmel és gondos precizitással teszi sorra mérelegre Fodor műveit, saját értékrendjének lenyomatát is rajta hagyja a sorokon, ahogyan ezt Bartók kapcsán maga Fodor is megtette, aki „a Bartók Béla halálától napjainkig terjedő idő változásaira rámontirozza szellemi önarcképét”.

Joggal érezzük tehát úgy, hogy miközben a J. szerző Fodor alkotói pályarajzát is adja, egyben - közvetve - az önmagát is írja, hiszen a háttérben a két alkotó életútjának, pályájának sokszínű és gazdag találkozási pontjai húzódnak meg. Fodor András első verseit a Pécsen szerkesztett Sor-sunkban jelentethette meg, később az ugyancsak pécsi - és akkor Tüskés Tibor által szerkesztett - Jelenkor teremtett alkotó együttműködést kötöttük, még később pedig Tüskés éppen Fodor által kerülhetett olyan jelentős személyiségek közelébe, mint Németh László és Fülep Lajos, Takáts Gyula és Hernádi Gyula, Vertes Péter és mások. A könyv írásaiban kirajzolódnak a közös szellemi források, felsejlik a hasonló szellemi örökség, ott lüktetnek a rokon élményforrások, fel-felvillannak a közös mintaadó személyiségek, az életút találkozási pontjainak közös adományai.